

Az abszolút tudás és az Internet (Hegel, Kojève, Queneau és a tudás digitális hordozója)

Az itt következő írás azt a címébe foglalt (hajmeresztő) állítást kívánja védelmezni, mely szerint a hegeli abszolút tudás elgondolása és az Internet között kapcsolat létesíthető, vagyis az Internet ideája megragadható a hegeli abszolút tudás elgondolásán keresztül. Mivel Minerva baglyának röpte a sötétben nehezen számítható ki, az útvonal folyamatosságának biztosítása érdekében Hegel és az Internet közé két közvetítőt iktatok be: Alexandre Kojève Hegel-könyvét és Raymond Queneau három írását (az utóbbiakat Kojève finoman ironikus interpretációjának *erőtéljes* ironizálásaként olvasom). Queneau szerepeltetése a tudósok sorában egyben azt is jelenti, hogy az Olvasó a továbbiakban ne várjon bölcséleti vagy filozófiatörténeti gondolatmenetet: többnyire irodalmi elgondolásokról lesz szó.

Ha a hegeli abszolút tudás gondolatáról beszélünk, elsősorban *A Szellem fenomenológiája* című kötetét kell elővennünk. Ráadásul el kell követnünk azt a hibát, amelytől a szerző a mű előszavában óva inti az olvasót: rögtön előre kell ugranunk a legutolsó, rövid, a könyv célját és eredményét tartalmazó, *Az abszolút tudás* címet viselő fejezethez.¹ Ekkor nem teszünk mást, mint virágként megcáfoljuk a bimbót (mit cáfoljuk! tudomást sem veszünk róla). Komoly lelkipurdalással ugyan, de: hagyjuk oda a kivitelt és nézzük a célt! hagyjuk az elérés folyamatát és lássuk az eredményt! ide a céllal, ezzel az élettelen általánossal! a holttestet nekünk, amely maga mögött hagyta a tendenciát!

A fejezet értelmezésénél egy nevezetes Hegel kommentárhoz folyamodom, Alexandre Kojève könyvéhez.² Mint ismeretes, a párizsi Ecole pratique des Hautes-Études Vallásfilozófiai Tanszékén 1933 és 1939 között Alexandre Kojève éveken keresztül a hegeli

---

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Werke 3. *Phänomenologie des Geistes*. Auf der Grundlage der Werke von 1832-1845 neu edierte Ausgabe. Redaktion Eva Moldauer und Karl Markus Michel, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1970, 575-591. p. (A továbbiakban: PhG.) Magyarul: Hegel: *A szellem fenomenológiája*, Fordította Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, változatlan utánnymás 1973, 403-415. p.

² Alexandre Kojève: *Introduction à la lecture de Hegel. Leçons sur la Phénoménologie de l'Esprit professées de 1933 à 1939 à l'École des Hautes-Études, réunies et publiés par Raymond Queneau*. 2e édition, Gallimard, Paris, 1947. (A továbbiakban: Kojève.)

Fenomenológiát értelmező előadásokat tartott „Hegel vallásfilozófiája” címen³. Az előadások a PhG szoros, szövegkövető kommentárjaiból álltak, legalábbis kezdetben. Ami a *Bevezetés Hegel olvasásába* című vaskos kötet felépítését és elkészülésének módját illeti, az első 4 év anyaga csak mintegy 150 oldalt tesz ki: az 1933 és 1937 közötti évekből csupán a professzor részletes előadásvázlatai maradtak ránk. Az utolsó két év szövege mennyiségileg ennek kétszerese, mert egy hallgató (a neve nem ismeretes) az előadásokat gyorsírással lejegyezte, ebből az időből tehát az egyes előadások teljes anyagát ismerjük. A szemesztereket azok a szerzői összefoglalók egészítik ki, amelyek évről-évre az intézmény Évkönyvében jelentek meg. A kötet függeléke három szöveget tartalmaz: négy előadást a hegeli dialektikáról és a fenomenológiai módszerről; két előadást a halál felfogásáról Hegel filozófiájában, valamint *A szellem fenomenológiája* gondolati szerkezetének Kojève-i, más, korábbi leírásoktól jelentősen különböző leírását. Bizony lehetett gondja Raymond Queneau-nak, a kötet szerkesztőjének a szövegek sajtó alá rendezésével!

Ami a teljes PhG kommentárját illeti, érezhető némi aránytalanság: a hegeli mű első hat fejezetén a professzor viszonylag gyorsan haladt keresztül (csak az előadások vázlatai maradtak fenn), érthető módon jóval hosszabban időzött el a VII., *A vallás* című fejezetnél (a szövegrészek kommentárjai jóval aprólékosabbak, ami betudható annak, hogy a fél évtizeden át tartó kurzussorozat a „Hegel vallásfilozófiája” címet viselte), míg a legrövidebb Hegel-fejezet értelmezése a legterjedelmesebb.⁴ Azt hiszem, Kojève könyve ez utóbbi miatt, *Az abszolút tudás* interpretációja miatt vált igazán híressé (és indította el a történelem utániság, a poszthisztorika elgondolásának múlt ezredvégi és ma már talán levonulóban lévő áradatát, „a kapitalista paradicsom mint történelemvég vulgatájának” összeszerveződését).⁵

Szerkezetleírásában Kojève a PhG VIII. fejezetének gondolatmenetét a következőképp foglalta össze:

„A történelem utáni beállítódás: a Bölcs (Hegel)

A. *Bevezető*

B. *Dialektika*

1. Kiindulópont: a Filozófus

---

³ Kojève értelmezéséről a Fenomenológia hatástörténetében: Otto Pöggeler: „*A szellem fenomenológiájá*”-nak kiindulópontjai és fölépítése, Fordította Mezei György, Filozófiai Szemle, 1990., 1-2. szám, 45-47. p.

⁴ Kojève: 271-441. p.

⁵ Jacques Derrida: *Marx kísértetei. Az adósállam, a gyász munkája és az új Internacionálé*, Fordította Boros János, Csordás Gábor és Orbán Jolán, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995, 85. p.

- a) Bevezető
- b) A PhG dialektikájának visszaidézése

V-VI, B fej.

VI, C fej.

VII. fej.

- c) Átmenetel a Bölcsességhez

2. Mozgás: a Bölcs

- a) A Bölcs fogalma

- b) A Bölcs valósága

Bevezető

A Valóság

Az Idő

A Történelem

- c) A Bölcs tevékenysége

3. Eredmény: a Tudomány: megjegyzés".⁶

A hegeli zárófejezetben tehát az emberi történelem utolsó aktusáról van szó, az abszolút tudás megjelenéséről (a tudomány formájában), a célnak és eredménynek a megjelenéséről. Hegel itt csak *bejelenti* az abszolút tudás megjelenését, hiszen e tudás tartalmának szisztematikus kifejtése annak a nagy műnek, „A tudomány rendszeré”-nek a dolga lett volna, melyből csak az első egység készült el. A PhG első, 1807-es kiadásának címlapján a főcím a „System der Wissenschaft”, a fenomenológia csak e nagy mű első része. Azért a bejelentés sem kis dolog. Hiszen - hogy egy jóval későbbi szövegre utaljak - „(...) ha a történelmet annak a vágóhídnak tekintjük is, amelyen feláldozták a népek boldogságát, az államok bölcsességét és az egyének erényét, a gondolatban szükségképpen felvetődik a kérdés: kinek, mely végcélnak hozták e roppant áldozatokat”.⁷ Hegel szövegében a „mely végcélnak” kifejezés mellett a „kinek” is fontos: ha komolyan vesszük Kojève imént idézett alcímét („L'attitude post-historique: le Sage [Hegel]”), világos, hogy az éppen befejeződő történelem csak arra szolgált, hogy benne, a végén Hegel megjelenhessék. De némileg kevesebb iróniával szólva, ha mindent félreteszünk, s csak arra kérdezünk rá, hogy ki vagy mi az abszolút tudás hordozója, akkor a kérdésre a következő válaszok adhatók: az abszolút tudás hordozója 1) a történelem végén élő

⁶ Kojève: 595. p.

⁷ Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Fordította Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 57. p.

Bölcs, még pontosabban 2) e bölcs munkája, a Könyv, egészen pontosan 3) valami olyasmi, aminek viszonylag jól megfeleltethető az Internet jelensége.

A következőkben e három hordozó kojève-i leírását veszem szemügyre, három lépésben, mindegyiket ellenpontoszva a saját queneau-i változatával.

1. A Bölcs, „az a jénai pasas”

A történelem végén, az emberi idők végén, a harc és a munka emberiségtörténetének lezárultakor a szellem időbeli konkrét alakulatainak megragadásán keresztül a Filozófus Bölccsé válik. Mielőtt egy Hegel-passzusra, majd Kojève értelmezésére hivatkoznék, szólni kell arról a nehézségről, hogy milyen szöveget interpretált a párizsi professzor és miként. Francia nyelvű nyersanyaga a Hyppolite-féle fordítás volt: a legfontosabb terminusokat zárójelben németül beiktatta ebbe a szövegbe, ráadásul franciául is értelmező zárójeles részeket toldott be. Tehát például a Moldauer-Michel-féle német kiadásban az 588. oldalon alulról a 12-9. sorban szereplő mondatokat így adja (Szemerénél a magyar fordításban a 413. oldalon a 9-11. sorban található a megfelelő szövegrész):

Dans le Savoir (c'est-à-dire dans le Sage) l'Esprit a donc terminé le mouvement (- dialectique) de son incarnation-en-des-formes-concrètes, dans la mesure où cette incarnation est affectée de la distinction-ou-différenciation non surmontée de la Conscience (-extérieure). (Dans le Savoir ou le Sage,) l'Esprit a atteint l'élément pur de son existence-empirique, (à savoir) le Concept.⁸

Az eljárás ugyan - a német terminusok rendszeres feltüntetése miatt - korrektnek mondható, az eredetileg roppant tömör és nagyon homályos részek is világosabbak, de a magyar fordító feladata jelentősen megnehezedik. Ahhoz a módszerhez voltam kénytelen folyamodni, hogy elővettem Szemere Samu fordítását, és ebbe vittem be mindazt, amit Kojève bevitt Hyppolite szövegébe. Ebben az esetben így:

A Tudásban (vagyis a Bölcsben) tehát a Szellem befejezte konkrét-alakokban-történt megtestesülésének (dialektikus) mozgását, amennyiben ez a megtestesülés terhelve volt a (külső) Tudatban nem túlhaladott különbségtétellel-vagy-elkülönböződéssel. (A Tudásban vagy a Bölcsben) a Szellem elérte empirikus létezésének tiszta elemét, (tudniillik) a Fogalmat.

Nézzük most ennek a helynek a kommentárját! „Hegel itt megismétli azt, amit régóta tudunk. A Wissen, a Tudás nem más, mint a Bölcs, avagy a „Tudomány”-nak és a tudományba való „Bevezető”-nek, tehát a „Logik”-nak és a PhG-nek a szerzője. Hiszen a

---

⁸ Kojève: 412. p.

Bölcs személyében, mondja Hegel, „a Szellem befejezi konkrét alakjainak mozgását”. Gestalt, Gestalten, Gestaltung, vagyis a Szellem összes „konkrét alakja” - mindez egész egyszerűen a történelmi Ember. A Bölcs eljövételével, mondja Hegel, lezárul a történelmi és társadalmi, vagyis valóban és sajátosan emberi jelenségek sorozata. Tehát a Bölcs eljövedele a legutolsó történelmi esemény. És Hegel hangsúlyozza, hogy a történelmi evolúció „a külső Tudat túlhaladott különbségtétele-vagy-elkülönböződése”. Ami annyit tesz, hogy a tulajdonképpeni Ember vagy a történelmi Ember *szembenáll* a Természettel, és a Történelem addig fog tartani, amíg az Embernek nem sikerül a Harc és a Munka tagadó cselekvésével ezt a szembenállást „megszüntetni”. Amikor a Bölcs és ennél fogva a Tudomány megjelenik, az emlegetett szembenállás már megszűnt. Másként fogalmazva, az Embernek már nincsen Vágya; tökéletesen és végérvényesen *kielégült* azzal, aki; már nem cselekszik, már nem alakítja át a Világot, és ennél fogva már ő maga sem változik. Egyszóval, bölccsé vált... nagyon bölccsé. És a Bölcs, aki a Szó és a Fogalom segítségével *feltárja* azt, ami van, végérvényesen tárja fel: hiszen az, ami van, ekkor örökké azonos önmagával, miután a nyugtalanság (Unruhe) már nem kavargja föl. A Bölcs Tudománya tehát röviden a Tudomány, vagyis a szó tulajdonképpeni értelmében igaz Tudás, egyetemesen és végérvényesen igaz”.⁹

Úgy vélem, ez világos beszéd. A Filozófus még ki volt téve a tévedésnek, bár tévedése csak az abszolút tudás birtokában és innen tekintve válik világossá. A Bölcs az, aki már megszűnt Filozófus lenni: ha úgy tetszik, a Bölcsben a Filozófus megszűnik, eltűnik. A Filozófusból a Bölcsbe való átmenetelt éppen *A szellem fenomenológiája* megírásával Hegel testesítette meg. Ez az átmenetel pedig egy nevezetes napon fejeződött be, 1806. október 14.-én, a jénai csata napján. E már-már mitikus időpontról maga Hegel írt Schellingnek egyik levelében, melyben a mű utolsó részeinek „nagyobb formátlanságát” azzal mentegette, hogy „szerkesztésüket a jénai csata napján fejezte be”. Nem olvastam filozófiatörténészt, aki erről, tudniillik a befejezés körülményeiről ne ironikusan írt volna. Ottó Pöggeler például így: „Az ütközet után Hegel házat kifosztották, ezért kénytelen volt ismerősöknél meghúzódní. A könyvkiadó Frommann számolt be arról, hogy Hegel egy ideig nála volt, „az egész háztartását kitevő hat személlyel egyetemben”. E hat személy között volt bizonynal Hegel ama szolgálonője is, aki két házasságon kívüli gyermeket korábban már világra hozván, a filozófusnak is szült egy házasságon kívüli fiút. Hegel abban reménykedett, hogy a mindennapokhoz legszükségesebbeket a *Phänomenologie* honoráriumából fedezheti majd. Ennél fogva több napon keresztül a legnagyobb gondban volt amiatt, hogy a *Fenomenológia*

---

⁹ Kojève: 412-413. p.

utolsó részének megmenekített kézírata is baj nélkül jusson el a bambergi nyomdászhoz. A jénai ütközet Hegel számára persze többet jelentett egy pusztá katasztrófánál. A csatát követően Hegel, mint közismert, látta Napóleont keresztüllovagolni Jénán, az önmagát császárrá koronázó parvenüt a „világszellem”-nek nevezte, aki egy paripa nyergére koncentrálódott. Miként az újplatonikus elképzelések szerint a világszellem a törvények révén tartja a mindenséget saját pályáin, úgy ez a birodalmat birodalomra hódító ember saját koponyájában hordozta egy új európai államrendszer alkotmányait”.¹⁰ Kojève értelmezése szerint a történelmet integráló „tökéletes” ember nem más, mint Napoleon, aki cselekszik ugyan, de nem érti önmagát, nem tudja, hogy ő a feltárult Isten (der erscheinende Gott). Persze Hegel az, aki megérti, aki feltárja. Kojève nem kevés iróniával beszél a Krisztus-Napoleonról és a Logosz-Hegelről, a Bölcsről mint a Logoszról magáról, az abszolút tudásnak erről a történelem végi hordozójáról.

A *Bevezetés Hegel olvasásába* kommentárjai a sajtó alá rendezőt, Raymond Queneau-t is megihlették. Queneau 1951-ben adta ki *Az élet vasárnapja* című regényét,¹¹ s benne, mint tudjuk, „a regény szereplői valóságosak”. És ha azt olvassuk a kissé bárgyú főhősről, hogy Valentin Brû másodosztályú közlegény, aki a háború kitörése előtt a gyarmati hadseregben szolgált, nem feledhetjük azt a híres fényképet, mely Queneau-t kezében seprűvel egy algériai garnizon udvarán, pálmafák mellett, zuávként mutatja. A cím maga idézőjelek nélküli idézet, a kifejezés Hegeltől való (több más mellett szerepel az *Előadások a világtörténet filozófiájáról* nevezetes előszavában is).

Valentin Brû nem más, mint Hegel-Kojève-Queneau karikatúrája, a hegeli Bölcs paródiája. Első és általános jellemzésekor, a mű legelső oldalán és benne a Történelemben, a történelmi Időben jámborságán és naivitásán túl csak egyetlen fontos jellemző derül ki róla: Brû katona „(...) általában semmire se gondolt, de ha mégis, akkor a jénai csatára”. A jénai harcmező nem csupán a regény állandóan visszatérő motívuma, hanem a Történelem és a Filozófia — valamint a mindennapi Élet már-már mitikus toposza, helye. Amikor először *jut fel* Párizsba, szenvedélyében Valentin végigtaxizza a Jéna-helyeket: a Jénai-közt, a Jénai sugárutat, a Jénai teret, a Jénai hidat (a könyv 72-73. oldalán). Később a kezébe jut a Göbbels-propaganda egyik turisztikai kínálata is, amit a világkiállítás német pavilonjában osztogattak:

---

¹⁰ Otto Pöggeler: i.m., 40-41. p.

¹¹ Raymond Queneau: *Az élet vasárnapja*, fordította Bognár Róbert, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982.

A Francia-Német Közeledés Bizottsága. Turisztikai osztály. A napóleoni csatamezők Németországban, jutányos áron, luxusbuszon. Kizárólag francia győzelmek: Ulm, Eckmühl, Lützen, Auerstadt, Jéna. (155. p)

A hegeli Fenomenológia három fogalom megvalósulásán keresztül egyre jobban benyomul Valentin életébe. E három fogalom az Idő, aminek mibenlétén és természetén a férj és későbbi közkatona hosszasan elmélkedik (Zeit), a Történelem, amely a II. világháború formájában tör be az életébe (Geschichte), valamint a Szellem (Geist). Van egy nagyszerű asztaltáncoltatásos jelenet: a regényben a Geist ironizálásaként szellemidézésről van szó, melynek során megjelenik Valentin ükapjának szelleme, aki a napóleoni háborúk idején a 9. ezredben szolgált, Lannes hadseregében, Treilhard tábornok parancsnoksága alatt, és részt vett 1806. október 14.-én a jénai csatában, „Kardomat suhogtatva komolyságot vittem a német filozófiába”, mondja az ős a 119. oldalon. Itt jelenik meg először Hegel, megnevezetlenül (a regényben mindvégig megnevezetlen marad). Később a kiszolgált közlegény befizet a hirdetett német turistaútra, kizárólag Jéna miatt.

„Regensburg után felmentünk Bayreuthba, ahol nagy zenei élet van, majd végigmentünk a Saale völgyén, ugyanúgy, mint a Napóleon hadserege. Jénában megmutatták nekünk egy német filozófus házát, aki a csata napján (Napóleont) a Világ Lelkiismeretének nevezte.” (183. p.)

A lelkiismeretet és a tudatot a francia ugyanazzal a szóval jelöli: a conscience *Kojève* értelmezésében a Bewusstseinnak felel meg. Az értelmezés szerint a Napóleon-Hegel diászban az előbbi a teljessé vált Bewusstsein (tudat), míg az utóbbi a Selbstbewusstsein (öntudat, önmagáról való tudat) teljességének a képviselője. A queneau-i szóhasználat tökéletesen egybehangzik *Kojève* szóhasználatával.

Hegel később is szerepel *Az élet vasárnapja* lapjain, de csak így: „az a jénai pasas”. És a II. világháborúval az egyszer már leszerelt és tartalékos állományba helyezett Valentin Brû belesodródik a Történelembe, érzékel, észlel és szemlél. (Egy kis Kant-paródiával és ismét csak *Kojève* segédletével, aki hosszan elidőzik Hegel időfelfogásánál: Valentin megpróbálja az időt úgy szemlélni, hogy elvonatkoztat minden, az időben megjelenő konkrét tartalomtól, hogy eljusson az időhöz mint tiszta szemlélethez (intuition pure, reine Anschauung); és el is jut: hosszan, meredten bámulja a semmit, nem gondolva közben semmire). Majd a mű végén miként a Filozófus a hegeli történelem végén eltűnik (bár előtte nevet egyet és megfogdossa egy fiatal lány formás fenekét).

2. A Könyv, ez az eszményi tár

Kojève-nek (és Hegelnek) szembe kellett néznie azzal, hogy az abszolút tudás első hordozója, a Bölcs halandó. Szembe kell nézniök azzal, hogy a Bölcs halálával a tudása is sírba száll. Kell tehát valami, ami az időben megjelenő abszolút tudást hozzásegíti az időtlenséghez, az örökkévalósághoz. Ez az örök nem más, mint a Könyv. A professzor úr finom iróniával jelzi: amennyiben a Bölcs első megtestesülése nem más, mint Hegel maga, akkor a Bölcs tudásának a (saját életén túli) hordozója, a Könyv nem más, mint A tudomány rendszere, gyakorlatilag most a PhG.

„Az, hogy az Idő végén a Szó-fogalom (a Logosz) elszakad az Embertől és többé már nem emberi valóság alakjában létezik empirikusan, hanem mint Könyv – e tény feltárja az Ember *lényegi végeességét*. A viszony a Bölcs és a Könyv között pontosan megfelel az Ember és a *halála* közötti viszonyoknak. Halálom valóban az enyém; nem valaki másnak a halála. De csak a jövőben az enyém; mivel mondhatom azt, hogy „meg fogok halni”, de azt nem, hogy „halok”. Ugyanez áll a Könyvre. Az én művem és nem valaki másé; és benne rólam van szó, nem valami másról. De csak addig vagyok a Könyvben, csak addig vagyok a Könyv, amíg meg nem írom és ki nem adom, vagyis amíg a Könyv jövő (vagy terv). A már megjelent Könyv elszakad tőlem.”¹²

Mivel - bár a Bölcs munkája, tehát eredetét a Bölctől veszi - elszakadt forrásától, a Bölcs és a műve úgy viszonyul egymáshoz, mint időbeli és időtlen, halandó és halhatatlan, eleven és holt. A Könyv a Bölcs cselekvésének, tevékenységének eredménye.

E ponton ismét kissé hosszabban kell idéznem a professzor urat. Az, hogy az abszolút tudás hordozójaként a Bölctől elszakadva a Könyv (mely szintén az abszolút tudás hordozója) mint időtlen jelenik meg, azzal jár, hogy a Könyvet (és olvasását) Kojève nem egészen úgy írja le, ahogy manapság a könyvet és az olvasást elképzeljük. Az igazság érvényesülése nem lehet kitéve holmi hermeneutikai megfontolásoknak, olvasói stratégiáknak és befogadói beállítódásoknak! Tehát:

„(...) a Bölcs cselekvésének, vagyis az emberi valóság kifejlését befejező teljes és tökéletes Ember cselekvésének eredménye a Tudomány. De a Tudomány empirikus létezése (Dasein-ja) nem az Ember: - hanem a *Könyv*. Nem az Ember, nem a hús-vér Bölcs, hanem a Könyv jelenti a Tudomány megjelenését (Erscheinung) a Világban, miután e megjelenés az Abszolút Tudásé. (...) A Bölcs cselekvésének eredménye tökéletes. Tehát nem változik és már nem léphető túl: egyszóval nincs tulajdonképpeni értelemben vett jövője. Ennél fogva ez az eredmény nem tulajdonképpeni történelmi esemény, nem valódi Időpillanat. És ez a kijelentés

---

¹² Kojève: 387-388., lábjegyzet.

annyit tesz, hogy elmondhatjuk, már nem emberi valóság. Megismétlem: a Tudomány „empirikus létezése” a Világban nem az Ember, hanem a Könyv. Persze ez a lét „empirikus”, és mint ilyennek van időtartama: a könyv is fennáll; rongyolódik, újranyomják, stb. De az n-edik kiadás semmiben nem különbözik az 1-től: semmi nem változtatható rajta; semmi nem tehető hozzá. Miközben minden változik, a Könyv *azonos* marad önmagával. Az Idő, amikor folyik, természeti vagy kozmikus, de nem történelmi vagy emberi. Természetesen ahhoz, hogy a Könyv Könyv legyen, és ne festéknyomokkal teli és összefűzött papírköteg, az embereknek el kell olvasniuk és fel kell fogniuk. De az egymást követő olvasók mit sem változtatnak a Könyvön. És ha a Könyv elolvasásához az Embernek *élnie* kell, vagyis meg kell születnie, fel kell nőnie és meg kell halnia, s ha élete a lényegét illetően erre az olvasásra összpontosul (mert ne feledjük, miután az általános és egynemű Állam itt van, s miután a Vágy teljességgel kielégült, már nincs sem Harc, sem Munka; a Történelem befejeződött, immáron semmi teendő nincs, és az Ember csak annyiban van, amennyiben olvas és megérti azt a Könyvet, amely mindent feltár, ami végbement vagy mehetett), akkor már nem teremt semmi újat; Pál jövője, aki még nem olvasta a Könyvet, nem más, mint Péter múltja, aki már olvasta.¹³

Hozzá kell tenni, Kojève gondolatmenetébe a VIII. fejezet értelmezésekor a Könyv és ennek egész problematikája némileg spekulatív úton kerül be, hiszen magában a szövegben nincs szó a Könyvről mint az abszolút tudás hordozójáról. Ezért kénytelen a fejezeten kívül található két szövegrészre utalni. Előbb az Előszóra (Szemere Samu fordításában ez a hely a 45. oldal 32-39. sora), majd az V. fejezet A, c egységére (Szemerénél a 168. oldalon a 21-31. sor), melyben az ember *cselekvéséről* (Tat) és *művéről* (Werk) van szó, a személyiség művé válásáról. Az első hely idézhetőségét erősíti, hogy az Előszó már az abszolút tudás birtokában íródott (a fenomenológia elkészültének végén), közel a jénai csata napjához.

A könyv mint a tudás hordozója a Gallimard kiadó egyik nagyhatalmú munkásaként Queneau élete volt. Számára azonban a tudás egészének hordozója nem egyetlen könyv, hanem a könyvtár. Tudjuk, nem általában a könyvtárra vágyott, hanem egy eszményi könyvtár létrehozására. Ma már inkább kordokumentumként érdekes az a vállalkozása, hogy létrehozza az ideális könyvtárat: az 1950-es évek elején számos, különböző foglalkozású francia értelmiségihez azzal a kéréssel fordult ugyanis, hogy nevezzék meg azt a 100 könyvet, amit ők külön-külön a legfontosabbnak tartanak. Queneau az ideális könyvtár alapját fésűs módszerrel kívánta megalapozni, a befutott anyag egyes tételeinek gyakorisági listája

---

¹³ Kojève: 384-385. p.

alapján.¹⁴ Nem tudni, mennyire ironikus Alexandre Kojève válasza az ideális könyvtár kérdésére: szerinte elegendő, ha az Eszményi Könyvtárban egyetlen mű van meg, Hegeltől *A szellem fenomenológiája* című kötet. Mivel Hegel „az után írta meg a PhG-t, miután átgondolta, vagyis saját szellemében integrálta az összes lehetséges egzisztenciális beállítódást”,¹⁵ benne minden, ami az emberiség szellemi történetéből érdekes lehet, ráadásul tévedésektől mentesen, megtalálható. De itt sem árt iróniára gyanakodni: azzal együtt, hogy az abszolút tudás a szellem önmagáról való tudatának a teljessége, azzal együtt, hogy „a belsővé tevő emlékezet (Er-Innerung) megőrizte” időben korábbi (történelmi) konkrét alakjainak teljes gazdagságát, valóban elképzelhető-e a teljes emberi igazság egyetlen könyvben. „A szellemek emlékezete” valóban beszorítható-e két könyvtábla közé?

3. Az Internet, ez az önkiszolgáló étterem

Bár Raymond Queneau természetesen nem érte meg az Internet korszakát, némi köze azért van hozzá. Ismeretes, hogy egyik alapítója volt 1960. november 24.-én annak az OuLiPo-csoportnak (a Lehetséges Irodalom Műhelyeinek), amelyből az 1980-as évek elején az ALAMO, a Szémítógép és a Matematika segítségével dolgozó Irodalmi Műhely kinőtt. Amikor 1964-ben egy nyelvészeti egyetemi szemináriumon előadást tartott a műhely munkálatairól, már vágyakozva beszélt az akkori idők számítógépéről: „Sajnáljuk, hogy nincsenek gépeink”, mondta.¹⁶

Ami pedig a könyvtáblák közé szorítható betűjelek óhatatlanul korlátozott számából adódó problémát illeti, ismeretes, hogy a megoldást az 1960-as évek elején a kombinatorikus költészetben kereste. Queneau-nak „(...) egy névtelen hőstetteként sikerült magánál Gallimard úrnál megcsináltatnia azt a finom bemetszéseinek köszönhetően költészeti önkiszolgálóként működő szép könyvet, amelyet *Százezermillió költemény* címen ismerünk”.¹⁷ A mű 1961-ben jelent meg,¹⁸ még könyvformátumban. A könyvtáblákat megtartva Queneau a könyvoldalak fogalmát számolta fel. A könyvtáblák között ugyanis szonettek vannak, de a Paul Fournel által említett „finom bemetszések” révén az egyes sorok „csíkokat” alkotnak, ily módon a verssorok a permutáció következtében rengeteg különféle kapcsolatba léphetnek egymással.

---

¹⁴ Raymond Queneau: *La Bibliothèque idéale*, Gallimard, Paris, 1954.

¹⁵ Kojève: 574. p.

¹⁶ Raymond Queneau: *Lehetséges irodalom*, fordította Szigeti Csaba, Szépliteratúrai Ajándék, Pécs, 1998, 2-3. szám, 151. p.

¹⁷ Paul Fournel: *Clefs pour la littérature potentielle*, Édition Denoël, Paris, 1972, 8. p.

¹⁸ Raymond Queneau: *Cent mille milliards de poèmes*, Gallimard, Paris, 1961.

Azóta a mű felkerült az Internetre, és ezzel végleg levetette könyvre emlékeztető alakját: a képernyőn a megsokszorozódott Queneau-szonettek végeláthatatlanul váltogatják egymást. Hogy ez időben mit jelent, arról az 1961-es kiadás előszavában a szerző a következőket írta: „45 másodpercet számítva egy szonett elolvasására és 15 másodpercet a csíkok váltogatására, naponta nyolc órán, évente 200 napon keresztül több mint egymillió évszázad kell az elolvasáshoz; egész napon át, évente 365 napon keresztül olvasva: néhány perccel és minutával több, mint 190 258 751 év (nem véve számításba a szökőéveket és egyéb apróságot).”

Amikor az 1930-as évek végén Alexandre Kojève a „Szellem-Örökkévalóság”-ról elmélkedett, nagyjából azt mondta, amit már máshonnan is tudunk: az absolute Freiheit és az absolute Befriedigung (az abszolút Szabadság és az abszolút Kielégülés) állapotában „Majd a kiontott vértócsa fakó lesz / s mosolyra fakaszt mind, ami ma bánt, / majd játszunk békés állatok gyanánt, / és emlékezni s meghalni is jó lesz”. Mert:

(...) az Ember eltűnése a Történelem végén nem kozmikus katasztrófa; a természeti Világ az marad, ami mindörökké is. És nem biológiai katasztrófa: az Ember állatként életben marad, összhangba kerülve a Természettel vagy adott-Léttel. Ami eltűnik, az a tulajdonképpeni ember, vagyis az adottat tagadó Cselekvés és a Tévedés, vagy általában a Tárggyal szembenálló Alany.¹⁹

Vagy másutt, a Szellem új hordozójáról beszélve:

A Történelem vége a tulajdonképpeni értelemben vett Ember halála. E halál után a következők maradnak meg: 1) emberi formájú, de a Szellemet, vagyis az Időt és az alkotóképességet nélkülöző eleven testek; és 2) egy olyan Szellem, amely empirikusan létezik, de nem-élő, szervetlen valóság alakjában.

Kojève szerint ez tehát a történelem utáni ember békés dualizmusa: egyfelől a szerves, eleven test Szellem nélküli, másfelől a Szellem szervetlen, nem élő, immateriális valósága. Pontosan erre gondoltam a hegei abszolút tudás és az Internet viszonyáról.

---

¹⁹ Kojève: 434-435. p.